

Vol. 14
Spring 2022

Research Paper

Received:
9 September 2022
Revised:
21 September 2022
Accepted:
11 October 2022
Published:
21 December 2022
P.P: 11-43

ISSN: 2008-3564
E-ISSN: 2645-5285

Journal of Crisis Management and Emergency Situations

Investigating the Involvement of Grassroots Groups in Coronavirus Crisis Management

Ali Asghar Maliji ¹ | Ahmad Bakhshyesh Ardestani ² | Akbar Ashrafi ³ || Mohammad Tohdfam ⁴

Abstract

During the leadership of Ayatollah Khamenei, the Islamic Republic of Iran has faced many crises and incidents, among which the November 2019 crisis was one of the most challenging and controversial crises, which was caused by internal opponents with the support and support of global arrogance and complicity and had many consequences for the Islamic Republic. However, with the support of the Iranian nation and the management of the supreme leader of the revolution, overcame this crisis. Reviewing the crisis, examining and explaining the management of the Supreme Leader in containing the mentioned crisis is an inevitable necessity, and the results can be useful for persisting the path and avoiding possible mistakes, as well as providing a model of crisis management based on the leadership of the Islamic society. The method of conducting the research is descriptive and analysis of content and theme in qualitative manner. In the current research, we are looking for an answer to this main question, and that is, how did the Supreme Leader of the Islamic Revolution manage the social and security crisis of November 2019? In response to this question, in this article, the theme and content of the leadership's statements and positions in the said crisis were analyzed by examining the components of crisis and crisis management in theoretical discussions. The results indicate that the leadership relied on the strategies of: "persuasion of public opinion," "mobilization of popular masses," and "use of legal tools" to managed and controlled the 2008 crisis.

Keywords: Ayatollah Khamenei; leadership; social and security crisis; crisis management.

1. Corresponding Author, PhD student in Political Science, Faculty of Political Science, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran. maligiali@gmail.com.
2. Professor, Department of Iranian Issues, Faculty of Political Science, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran
3. Associate Professor, Department of Iranian Issues, Faculty of Political Science, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran
4. Associate Professor, Department of Iranian Issues, Faculty of Political Science, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran

Cite this Paper: Maliji, A & Bakhshyesh Ardestani, A & Ashrafi, A & Tohdfa, M . (2022). Protests and social crises; Looking at the role of the Supreme Leader in controlling the crisis of November 2019; Future challenges and strategies. *Crisis Management and Emergency Situations*, 15(3), 11–43.

Publisher: Imam Hussein University

© Authors

بحران های اجتماعی، امنیتی و نقش رهبری در مهار آن ها؛ (مطالعه ای موردی وقایع آبان ۱۳۹۸)

علی اصغر ملیجی^۱ | احمد بخشایش اردستانی^۲ | اکبر اشرفی^۳ | محمد توحیدفام^۴

۳

سال چهاردهم
پاییز ۱۴۰۱

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۱۸
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۶/۳۰
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۱۹
تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۹/۳۰
صص: ۴۳-۱۱

شابا چاپی: ۳۵۶۴-۲۰۰۸
الکترونیکی: ۵۲۸۵-۲۶۴۵

چکیده

بحران واقعی اجتناب ناپذیر در جوامع بشری است. شکوه و اقتدار یک ملت از طریق عبور از چالش ها و نبرد با بحران ها به نمایش گذاشته می شود که در این میان نقش رهبران، مهم و تعیین کننده است. جمهوری اسلامی ایران در دوره زعامت رهبری حضرت آیت الله خامنه ای (مدظله العالی) با بحران ها و حوادث فراوانی مواجه بوده است که در این میان بحران آبان ۹۸ یکی از پرچالش ترین بحران هایی بود که از سوی معارضان داخلی و با حمایت و پشتیبانی استکبار جهانی و همراهی و همدستی منافقان بر پیکره نظام جمهوری اسلامی وارد کرد و تبعات زیادی برای جمهوری اسلامی در پی داشت. اما ملت ایران با حمایت و پشتیبانی خود از نظام و با مدیریت و هدایت رهبری معظم انقلاب توانست از این بحران عبور کند. بازخوانی بحران، بررسی و تبیین مدیریت مقام معظم رهبری در مهار بحران مذکور، ضرورتی اجتناب ناپذیر بوده و نتایج حاصل از آن نیز برای ادامه مسیر و پرهیز از خطاهای احتمالی و نیز ارائه الگویی از مدیریت بحران ها مبتنی بر رهبری جامعه اسلامی، می تواند برای مسئولان مفید واقع شود. روش انجام تحقیق به صورت توصیفی و تحلیل محتوا و مضمون و به شیوه کیفی می باشد. در پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این سؤال اصلی هستیم و آن اینکه: حضرت آیت الله خامنه ای، رهبر معظم انقلاب اسلامی، بحران اجتماعی، امنیتی آبان ۹۸ را چگونه مدیریت و مهار کرد؟ در پاسخ به سؤال فوق، با بررسی مولفه های بحران و مدیریت بحران در مباحث نظری، به تحلیل مضمون و محتوای بیانات و مواضع رهبری در بحران مذکور پرداخته شد که یافته های پژوهش حاکی از آن است که رهبری با تکیه بر راهبردهای: «اقتناع افکار عمومی»، «بسیج توده های مردمی» و «استفاده از ابزارهای قانونی»، بحران آبان ۹۸ را مدیریت و مهار کردند. **کلیدواژه ها:** حضرت آیت الله خامنه ای (مدظله العالی)؛ رهبری؛ بحران اجتماعی و امنیتی؛ مدیریت بحران.

۱. نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشکده علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران. maligiali@gmail.com

۲. استاد، گروه مسائل ایران، دانشکده علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.

۳. دانشیار، گروه مسائل ایران، دانشکده علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.

۴. دانشیار، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

استناد: ملیجی، علی اصغر و بخشایش اردستانی، احمد و اشرفی، اکبر و توحیدفام، محمد. (۱۴۰۱). بحران های اجتماعی، امنیتی و نقش رهبری در مهار آن ها؛ (مطالعه ای موردی وقایع آبان ۱۳۹۸). *فصلنامه مدیریت بحران و وضعیت های اضطراری*، ۱۴(۳)، ۴۳-۱۱.

مقدمه

نظام نوپای جمهوری اسلامی ایران، همواره مورد کینه‌توزی‌های دشمنان خارجی و داخلی بوده است، به گونه‌ای که هر از چندگاهی با توطئه‌ها و ایجاد بحران‌هایی در صدد براندازی نظام جمهوری اسلامی بر می‌آمدند. بحران‌هایی که نمونه‌های آن حتی در ابعاد کوچکتر در کشورهای دیگر باعث تغییر حکومت و ایجاد دولت‌های دست‌نشانده‌ی استکبار جهانی گردید. لکن این بحران‌سازی‌ها در جمهوری اسلامی ایران علی‌رغم حجم گسترده و شدت آن نتوانسته است تاکنون خدشه‌ای به انقلاب اسلامی وارد کند.

جمهوری اسلامی ایران در دوران بیش از سه دهه زعامت حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) مملو از حوادث و بحران‌های فراوان سهمگین بوده است. لکن مقام معظم رهبری با بینش عمیق سیاسی و توان مدیریتی بالا توانسته‌اند بحران‌های پیش روی نظام و به‌ویژه بحران آبان ۹۸ را مدیریت و مهار کنند و ما در این پژوهش تلاش داریم تا به ابعاد مختلف آن بپردازیم.

مدیریت مقام معظم رهبری در بحران‌ها، علاوه بر آنکه بر پایه بنیان‌های نظری مصرح در این تحقیق قابل تحلیل و تبیین می‌باشد، ویژگی‌ها و الگوهای منحصر به فردی نیز دارد که همانا انطباق آن با ارزش‌های بنیادین دین مبین اسلام، قابل درک و فهم می‌باشد.

در تحقیق پیش رو راهبردهای مدیریتی مقام معظم رهبری در مواجهه و مهار بحران آبان ۹۸ در سه سطح: «اقناع افکار عمومی»، «بسیج توده‌های مردمی» و «اقدامات قانونی» مورد بررسی و تبیین قرار خواهد گرفت.

نظر به اینکه پژوهش‌های کاربردی چندانی درباره موضوع پژوهش حاضر صورت نگرفته است و در این نوشتارها بیشتر چستی بحران به وجود آمده، مورد توجه قرار گرفته است، از این رو بررسی و تبیین علمی و روشمند نقش رهبری انقلاب در مهار بحران‌ها، می‌تواند الگویی از مدیریت بحران‌های امنیتی و اجتماعی را در مواجهه‌ی زمامداران با آن، ارائه نماید.

امید است این تلاش ناچیز مقدمه‌ای برای سیر علاقمندان به پژوهش در حوزه‌ی انقلاب اسلامی و مدیریت رهبری جامعه اسلامی در مواجهه با چالش‌ها و بحران‌ها باشد.

پیشینه پژوهش

در سال های اخیر پیرامون بحران ها و رویدادهای به وجود آمده در جمهوری اسلامی و نقش مقام معظم رهبری در مهار آن ها تحقیقات و پژوهش های محدودی انجام گرفته است. به ویژه آنکه درباره بحران آبان ۹۸ تاکنون کار علمی چندانی صورت نگرفته است. عمده آثاری هم که منتشر شده بیشتر به چستی بحران ها و حوادث رخ داده در جمهوری اسلامی پرداخته اند.

بنابراین پژوهش پیش رو از منظری که مدیریت عملی مقام معظم رهبری را در مواجهه با بحران مذکور مورد بررسی قرار خواهد داد، به نظر نگارنده یک کار جدید و نو محسوب می شود که امید است قدم کوچک و فتح بایی برای این گونه تحقیقات و پژوهش ها در آینده باشد. برای نمونه، یکی از مهم ترین کتاب هایی که تحت عنوان مدیریت بحران رهبری منتشر شده است، مجموعه ی سه جلدی از سلسله کتاب های نیمه پنهان دفتر پژوهش های مؤسسه کیهان است که با نام نقش رهبری در مدیریت بحران ها انتشار یافته که به ترتیب توالی زمانی تحولات ۱۳۶۸ تا ۱۳۸۲ را در بر می گیرد.

کتاب مذکور بدون آنکه مباحث مدیریت رهبری در بحران ها را بر پایه ای از مبانی نظری مورد تحلیل و تبیین قرار دهد و چارچوب مباحث را استحکام بخشد، صرفاً به چستی و تاریخچه بحران ها در دوره زمانی مورد اشاره، پرداخته است.

کتاب دیگر «چهل تدبیر- مروری بر مقاطع بحرانی تاریخ جمهوری اسلامی ایران» نام دارد که از دولت موقت سال ۱۳۵۷ تا تحولات هسته ای دهه ۸۰ را بازخوانی کرده است.

کتاب دیگری که به بحران ها و نقش رهبری انقلاب در مهار آن پرداخته است، کتابی با عنوان «نقش رهبری در مهار بحران ۱۳۸۸» می باشد که از سوی مرکز اسناد انقلاب اسلامی انتشار یافته است.

همچنین کتاب دیگری که در این زمینه و با همین رویکرد به نگارش در آمده است، با عنوان «بررسی نقش امام خامنه ای در مهار بحران های سیاسی- اجتماعی ۱۳۶۸-۱۳۸۸» و به نویسندگی آقای حمیدرضا گل محمدی می باشد که از سوی مرکز اسناد انقلاب اسلامی منتشر گردیده است. کتاب دیگری با عنوان «مدیریت بحران در جمهوری اسلامی» به نویسندگی آقای منوچهر محمدی و دفتر نشر معارف اسلامی می باشد. این کتاب با دسته بندی توطئه ها در پنج گروه کودتا، منازعات

قومی، ترورها، جنگ‌ها پرداخته و اینکه نظام جمهوری اسلامی چگونه در مقابل این توطئه‌ها مقاومت و آن را خنثی نموده است، مورد تحلیل قرار داده است.

اثر دیگر با عنوان «مدیریت بحران‌های سیاسی-اجتماعی جمهوری اسلامی» به نویسندگی آقای حسن رحیمی و انتشارات دیدمان می‌باشد. نویسنده در این کتاب به‌طور مشخص به نقش مقام معظم رهبری در مدیریت بحران‌ها پرداخته است. برخی از کتاب‌ها و مقالاتی دیگر هم صرفاً حول محور بحران انتخابات سال ۱۳۸۸ منتشر شده است. تنها کتابی که پیرامون وقایع آبان ۹۸ به نگارش درآمده است، کتابی با عنوان «آتش خاموش، نگاهی به اعتراضات آبان ۹۸» می‌باشد که روایتی تحلیلی از اتفاقات آبان ۹۸ ارائه می‌دهد و از منظر جامعه‌شناسانه، با واکاوی اخبار، گزارش‌ها، اظهارنظرها و گفتگوهای متعدد، به توضیح و علت‌یابی وقایع پرداخته است. کتاب مذکور زیر نظر سعید مدنی در موسسه رحمان تهیه شده است.

بنابراین همان‌طور که ملاحظه می‌شود به نظر می‌رسد که، درباره موضوع تحقیق و نقش مقام معظم رهبری در مدیریت بحران آبان ۹۸، تاکنون پژوهشی صورت نگرفته است.

شناخت بحران

اصطلاح بحران (کرایسیز)^۱ که از یک واژه‌ی طبی یونانی گرفته شده، یک وضعیت غیرعادی، وحشت‌انگیز، خشونت‌آمیز و سرنوشت‌ساز را تداعی می‌کند و همچنین به معنی بروز زمان خطر در مورد مسائل سیاسی، اجتماعی می‌باشد. بحران‌ها و چالش‌ها در نزد دولت‌ها، دارای اهمیت زیادی هستند، چرا که به‌طور بالقوه می‌توانند ثبات و هستی دولت‌ها و رژیم‌ها را مورد تهدید قرار داده و از این منظر، مهار و «مدیریت بحران‌ها» از اهمیت زیادی برای تصمیم‌گیرندگان سیاسی برخوردار است. به اعتقاد محمدرضا تاجیک، بحران به یک دسته حوادث و وقایعی اطلاق می‌شود که به‌سرعت پیش می‌آید و تعادل نیروها را در سامانه بر هم می‌زند و امکان تشدید تخاصم در سامانه را افزایش می‌دهد (یوسفی رامندی، ۱۳۹۸: ۱۲). صاحب‌نظران، بحران را وضعیتی آشفته می‌دانند، نوعی از آشفتگی و پریشانی در عناصر هر ساختار و سامانه که سازوکارهای نظم‌بخشی به آن خارج از عهده خود سامانه باشد. در این وضعیت میزان آشفتگی از مسئله، مشکل، معضل و آفت

1. Crisis

فراتر می رود و آنچنان فراگیر و عمقی پیدا می کند که اراده برگشتن به حالت پیشین با گذار به نقطه مطلوب نیز دچار خدشه می شود.

«میتزبرگ^۱» و همکاران معتقدند: بحران در اثر وقوع فوری، ناگهانی و غیر منتظره حوادث و یا اتفاق به وجود می آید که توجه فوری و فوری به آن برای گرفتن تصمیمی فوری ضروری است. به باور کومبز^۲ (۲۰۰۷): بحران رویدادی ناگهانی و غیرمنتظره است که تهدیدی برای اختلال در عملکرد و اعتبار سازمان ایجاد می کند و می تواند بر ذینفعان آسیب جسمی، روحی و یا مالی وارد کند و بر طیف گسترده ای از آن ها تأثیر منفی گذارد (یوسفی رامندی، همان).

«لاری اسمیت^۳» (رئیس مؤسسه بحران) می گوید: اغتشاشی عمده در سازمان که دارای پوشش خبری گسترده ای می شود و کنجکاوای مردم درباره موضوع بر فعالیت های عادی سازمان اثر می گذارد و می تواند اثر سیاسی، قانونی، مالی و دولتی بر سازمان بگذارد (وبسایت sk-roosta.ir: ۸).

به اعتقاد «گار^۴» (۱۹۸۰) پدیده درگیری عبارت از کنش و واکنش های آشکار و قهری گروه های رقیب می باشد. این تعریف، هرگونه آشوب سیاسی، شورش و جنگ را در بر می گیرد. جیمز رایبسون^۵ معتقد است که اصطلاحاتی همچون «فشار»، «تعارض»، «تنش»، «اضطراب»، «فاجعه» و «هراس» نیز از جمله واژه هایی هستند که با بحران بی ارتباط نیستند. به نظر وی «فشار» یعنی خنثی سازی یا احتمال خنثی سازی یک حالت انگیزشی که به اقدامی احساسی منجر می گردد. تأثیر منفی، پیامد دائمی فشار است. فشار به مثابه تهدیدی نسبت به اهداف، تنها یکی از عناصر عمده بحران است. «تعارض» نیز عبارت است از یک ناسازگاری میان طرف های گوناگون نسبت به هدف» (رایبسون، ۱۳۷۸).

از سویی برخی نیز بحران را با «وضع اضطراری» و «حالت فوق العاده» یکی دانسته اند. وضع اضطراری نیز وضعیتی است که به موجب آن، حیات و نظم یک دولت در مخاطره قرار می گیرد. حالت فوق العاده ممکن است ناشی از تأثیرات یک جنگ خارجی باشد و یا ناشی از شورش، بحران های اجتماعی و اقتصادی و مصائب بزرگ طبیعی.

1. Mintzberg Et All
2. Coombs
3. Larry Smith
4. Gar
5. James Robinson

بحران اجتماعی عبارت است از به مخاطره افتادن و به هم خوردن تبادل عمومی و زندگی اجتماعی، بر اثر اختلالات و مقتضیات پدیدآمده در جزء یا اجزایی از جامعه. بحران اجتماعی گاهی اوقات فقط جزئی از جامعه را فرا می‌گیرد و با مسائل اجتماعی خاصی مرتبط می‌شود. اما گاهی اوقات بحران اجتماعی عمومی است، که در این صورت بر مجموع ساخت‌ها و نهادهای یک جامعه اثر می‌گذارد. در نتیجه چنان نابسامانی عمومی و عدم تعادلی فراگیر در جامعه بروز می‌کند که گسست، نظم موجود و پیدایی دگرگونی‌های اجتماعی بنیادی (انقلابی)، را قابل پیش‌بینی می‌سازد.

برخی بحران را با «ناآرامی اجتماعی» یکی گرفته‌اند. ناآرامی اجتماعی وضعیتی است که در آن نارضایتی از واقعه، جریان یا وضعی، گسترش یابد و باعث بروز رفتارهای خشم‌آلود و گاهی نیز حرکت‌های انقلابی گردد (آقا بخشی و افشاری راد، ۱۳۷۹).

منشاء بحران:

از دیدگاه «آلموند»^۱ منشأ بحران یا در ذات هر نظام سیاسی و یا در عوامل محیطی نهفته است. «مایکل برچر»^۲ و «جانانان ویلکنفلد»^۳ نیز معتقدند که بحران به‌طور تنگاتنگ با دو مفهوم «تعارض» و جنگ مرتبط است و «گار» تعارض را «تعاملات فهرآمیز و آشکار گروه‌های رقیب» می‌داند. به نظر «برچر» این تعریف به حدی وسیع و عام است که آشوب‌های سیاسی، شورش، انقلاب و جنگ را نیز در بر می‌گیرد (برچر و ویلکنفلد، ۱۳۸۲).

«هابر ماس»^۴ معتقد است بحران در هر حوزه وقتی پیدا می‌شود که آن حوزه نتواند کارکردهای موردانتظار را انجام دهد (هابر ماس، ۱۳۸۰).

«دیوید ایستون»^۵ معتقد است که منشأ بحران ممکن است «مقامات سیاسی»، «رژیم» و یا «جامعه سیاسی» باشند (تاجیک، همان). سه عامل در تشخیص بحران نقش عمده دارند که عبارتند از: «تهدید»، «زمان»، «غافلگیری» (قاندی، ۱۳۸۲: ۳۱۷).

1. David Almond
2. Michael Brecher
3. Jonathan Wilkinfeld
4. Habermas
5. David Easton

مدیریت و مهار بحران

یکی از تعاریف بحران؛ واژه بحران را معادل فرصت خطرناک یعنی ترکیبی از تهدید و فرصت دانسته است (سوری و حسنی، ۱۳۹۴). در این تعریف، بحران به منزله لحظه تصمیم در شرایط فقدان (شرایط عدم امکان تصمیم گیری) است. این تعریف به ما کمک می کند که به مفهوم بحران مدیریتی نگریسته و آن را به عنوان عرصه تصمیم و تدبیر مورد مطالعه قرار دهیم. مدیریت بحران، فرایندی نظام یافته تعریف می شود که طی این فرایند سازمان تلاش می کند بحران های بالقوه را شناسایی و پیش بینی کند، سپس در مقابل آن ها اقدامات پیشگیرانه ای را انجام دهد تا اثر آنرا به حداقل برساند (یوسفی رامندی، ۱۳۹۸).

بر اساس نظریات «کلایر»^۱ و «پیرسون»^۲ مدیریت بحران، تلاش نظام یافته توسط اعضای سازمان همراه با ذینفعان خارج از سازمان در جهت پیشگیری از بحران ها و مدیریت اثر بخش آن در زمان وقوع است (وب سایت-sk، همان: ۱۰).

به بیان «مک کارتی» هدف اصلی مدیریت بحران، دستیابی به راه حلی معقول برای برطرف کردن شرایط غیر عادی به گونه ای است که منافع ارزش های اساسی حفظ و تأمین شود (تاجیک، ۱۳۷۹).

تصمیم گیری در مدیریت بحران

اساساً تصمیم گیری به موقع، به مدیریت بحران معنا و مفهوم می بخشد. تصمیم گیری مهم ترین عنصر ذاتی مدیریت محسوب می شود که در فرایند مدیریت بحران به مراتب بر ضرورت اهمیت آن افزوده می شود.

از ویژگی های فرد تصمیم گیرنده (رهبری سیاسی)، ابعاد شخصیتی همچون قاطعیت رهبر و مدیر سیاسی است. شخصیت های استوار، قاطع و قوی تر در تصمیم گیری های خود کمتر تحت تأثیر محیط پیرامون، ساختارها و یا نیروهای سیاسی دیگر قرار می گیرند. از مهم ترین ویژگی های رهبری در یک نظام سیاسی این است که در مدیریت بحران تمرکز ایجاد می کند. این که رهبر اجازه می دهد که امور را مدیریت کند. به تعبیر «افلاطون»، رهبری سیاسی نقش ناخدای کشتی را در دریای ناآرام بازی می کند که در پی هدایت کشتی به ساحل امن است. رهبر نیز نظام سیاسی را در شرایط آشفته به سوی

1. Claier
2. Pearson

اهداف خاصی رهبری می‌کند. این شرایط آشفته می‌تواند انقلاب، بحران و شرایط بی‌ثباتی ناشی از اعتراضات اجتماعی و ... باشد (اپتر، دیویدای و چارلز اف، آندرین، ۱۳۸۰: ۴۱۷).

بحران بنزینی آبان ۱۳۹۸

بحران آبان ۱۳۹۸ یکی از تلخ‌ترین اتفاقات پس از انقلاب بود که جرقه آن با اعلام ناگهانی افزایش قیمت بنزین زده شد. برای چند روز شهرهای مختلفی را دچار ناآرامی کرد و در نهایت جان ده‌ها هموطن را گرفت و هزاران میلیارد تومان خسارت به کشور وارد کرد. اعتراضاتی که هر چند در ساعات ابتدایی با آرامش و حتی با محافظت نیروی انتظامی پیش می‌رفت، اما ناگهان با ورود رسانه‌های بیگانه و میدان‌داری جریان‌های ضد انقلاب، تغییر مسیر داد و با حمله به مراکز حساس اقتصادی و امنیتی شعله‌ور شد و آتش آن دامان بسیاری را گرفت. ماجرا از جمعه ۲۴ آبان کلید خورد. روزی که دولت به‌طور ناگهانی خبر از افزایش قیمت بنزین به دو نرخ جدید داد: بنزین سهمیه‌ای ۱۵۰۰ تومانی و بنزین آزاد ۳۰۰۰ تومانی. حمله به مراکز نظامی و غارت اسلحه جنگی در اولویت آشوبگران قرار گرفته بود. اماکن مذهبی، فروشگاه‌ها، ساختمان‌های دولتی، مترو، خودروهای عمومی، بانک‌ها و حتی منازل مسکونی و مردم عادی نیز از تعرض اغتشاش‌گران در امان نماندند.

بسیاری از اماکن عمومی و خصوصی مورد حمله اغتشاش‌گران قرار گرفت. در کمتر از یک هفته حدود ۱۰۰۰ شعبه بانک، ۵۰۰ مرکز دولتی، ۳۰۰۰ دستگاه خودپرداز، ۱۲۰ پمپ بنزین، ۱۰۰۰ مغازه، ۲۰۰ فروشگاه زنجیره‌ای، ۵۰ مراکز نظامی و ۱۰۰۰ خودروی شخصی و عمومی در حدود ۱۸۰ شهر مورد حمله اغتشاش‌گران قرار گرفت. طبق برآوردها حداقل ۱۵ هزار میلیارد تومان خسارت به کشور وارد شد و حدود ۲۳۰ نفر در این اتفاقات جان خود را از دست دادند که یک پنجم آن‌ها از نیروهای نظامی بودند و ۷۰۰۰ نفر نیز مجروح شدند که ۵۰۰۰ نفر از آن‌ها نیروی انتظامی، امنیتی بودند. این‌ها فقط خسارات مستقیم این اغتشاش و ناامنی برای ایران بود.

ماهیت شناسی بحران آبان

از دیدگاه جامعه‌شناختی برخی از صاحب‌نظران، اعتراضات آبان را به‌عنوان «شورش» توصیف کرده‌اند. اما به باور برخی دیگر از کارشناسان واژه شورش توصیف کاملی برای آن نیست، چرا که شورش‌ها از لحاظ مفهومی و جغرافیایی محدودند. درحالی‌که اعتراضات آبان تنها به افزایش قیمت بنزین محدود نماند و دامنه‌ی اعتراضات به سرعت گسترده شد و شهرهای زیادی را دربر گرفت (مدنی و همکاران، ۱۳۹۹: ۴۲). بر اساس اظهارات برخی از مسئولان و نهادهای امنیتی، تهرستان حضوری جدی در این اعتراضات داشته‌اند (همان: ۴۸). در سال‌های اخیر به دلیل شرایط اقتصادی، ورشکستگی واحدهای تولیدی و تعدیل و انقباض بازار کار، بخشی از اعضای طبقه کارگر و طبقه متوسط به مشاغل غیررسمی و خیابانی روی آورده‌اند و به این ترتیب به گروه تهرستان پیوسته‌اند. اگر چه هنوز به لحاظ فرهنگی خود را متعلق به طبقه متوسط می‌دانند.

استان‌های تهران و البرز با کمترین میزان فقر در کشور جزو کانون‌های اصلی اعتراضات بوده‌اند. در مقابل اعتراضات در برخی استان‌ها مثل خراسان جنوبی که جزو فقیرترین استان‌هاست، بسیار محدود بوده است و به این ترتیب نمی‌تون عوامل بروز اعتراض را منحصر به فقر دانست. بنابراین برای تحلیل اعتراضات در مناطق با فقر کمتر مفهوم «محرومیت نسبی» چارچوب جامع‌تری خواهد بود. محرومیت نسبی اختلاف میان انتظارات مشروع افراد و واقعیت‌های موجود و کم بودن احتمال تحقق آن تعریف می‌گردد. از طرفی حاشیه‌نشینان شهری نیز بخشی از کنشگران اصلی در اعتراضات و آشوب‌های خیابانی آبان بوده‌اند. همچنین قشر طبقه متوسط به دلایلی از جمله تورم فزاینده، افزایش نرخ بیکاری و تحریم‌های اقتصادی فقیرتر شده و به طبقات پایین‌تر ریزش کرده است و در حالی که ویژگی‌های فرهنگی خود فاصله نگرفته است و راه‌های قانونی برای دستیابی به حقوق خود را غیرممکن می‌بیند، احساس محرومیت نسبی می‌کند. بنابراین باید گفت طبقه متوسط شهری نیز در اعتراضات و آشوب‌ها نقش برجسته‌ای داشته است. علاوه بر این اکثر افراد حاضر در اعتراضات و ناآرامی‌ها، دستگیرشدگان و جان‌باختگان، جوانان با تحصیلات پایین و ساکن مناطق حاشیه‌ای بوده‌اند. در این اعتراضات علاوه بر یک شورش معیشتی ناشی از شوک افزایش قیمت بنزین، شاهد جنبش جوانانی که به‌طور کلی از وضع موجود به شدت ناراضی‌اند نیز بودیم.

مواضع مقام معظم رهبری در بحران ناشی از افزایش قیمت بنزین

مقام معظم رهبری دو روز پس از اعلام افزایش قیمت و در پی آن شروع اعتراضات و آشوب‌های خیابانی، در صبح روز یکشنبه در ابتدای جلسه‌ی درس خارج فقه خود درباره‌ی مسائل پیش آمده سخنانی را بیان فرمودند، ایشان حمایت خود را از تصمیم مشترک سران قوه که بر مبنای نظرات کارشناسی گرفته شده بود، در این رابطه فرمودند: «در یکی دو روز خب یک حوادثی به دنبال مصوبه‌ی سران کشور، سران قوه اتفاق افتاد؛ دیروز، دیشب، پریشب در برخی از شهرهای کشور؛ و متأسفانه مشکلاتی هم درست شد. تعدادی جان باختند و مراکزی تخریب شد. از این کارها هم شد. در این یکی دو روزه چند نکته را باید توجه داشت؛ اولاً وقتی یک چیزی مصوبه‌ی سران کشور هست، آدم باید با چشم خوش‌بینی به او نگاه کند. بنده در این قضیه سررشته ندارم. یعنی تخصص این کار را ندارم، گفتم هم به آقایان؛ گفتم من چون نظرات کارشناس‌ها هم در این قضیه‌ی بنزین مختلف است. بعضی‌ها آن را لازم و واجب می‌دانند بعضی‌ها مضر می‌دانند. بنابراین من هم که صاحب نظر نیستم در این قضایا؛ گفتم من صاحب نظر نیستم لکن اگر سران سه قوه تصمیم بگیرند، من حمایت می‌کنم. من این را گفتم حمایت هم می‌کنم. سران قوایند. نشستند با پشتوانه‌ی کارشناسی یک تصمیمی برای کشور گرفتند، باید عمل شود به آن تصمیم و این یک نکته.» (بیانات رهبری، ۹۸/۸/۲۶).

معظم له با اشرار خطاب کردن برهم‌زنندگان نظم و تخریب‌کنندگان اموال عمومی فرمودند: «نکته‌ی دوم این که خب بله، یقیناً بعضی از مردم از این تصمیم یا نگران می‌شوند یا ناراحت می‌شوند یا به ضررشان است یا خیال می‌کنند به ضررشان است. به هر تقدیر ناراضی می‌شوند. لکن آتش زدن به فلان بانک، این کار مردم نیست. این کار اشرار است. کار اشرار است. این را باید توجه داشت. در یک چنین حوادثی معمولاً اشرار، کینه‌ورزان، انسان‌های ناباب وارد میدان می‌شوند. گاهی بعضی از جوان‌ها هم از روی هیجان با این‌ها همراهی می‌کنند و این جور مفاسد را به بار می‌آورند. این مفاسد هیچ مشکلی را درست نمی‌کند جز این که علاوه‌ی بر هر مشکلی که هست، ناامنی را هم اضافه می‌کند. ناامنی بزرگترین مصیبت برای هر کشوری است، برای هر

جامعه‌ای است. این‌ها قصدشان این است. شما ملاحظه کنید در این دو روز تقریباً یعنی دو شب و یک روزی که از این قضایا گذشته همه‌ی مراکز شرارت دنیا علیه ما، این کارها را تشویق کردند. از خانواده‌ی منحوس خبیث خاندان پهلوی تا مجموعه‌ی خبیث و خیانتکار منافقین، این‌ها دارند مرتباً در فضای مجازی و در جاهای دیگر تشویق می‌کنند. ترغیب می‌کنند که این شرارت‌ها انجام بگیرد.»

مقام معظم رهبری در بخش دیگری مردم را از همراهی با این اشرار بر حذر داشتند و فرمودند: «من عرضم این است، هیچ‌کس به این اشرار کمک نکند؛ هیچ انسان عاقلی و شایسته‌ای که به کشور خودش علاقمند است، به زندگی راحت خودش علاقه‌مند است، به این‌ها نباید کمک بکند؛ این‌ها اشرارند. این کارها کار مردم معمولی نیست.» مقام معظم رهبری در ادامه تأکید کردند که مسئولان به نگرانی مردم توجه نمایند و مانع بروز مشکلات و عوارض این تصمیم به‌ویژه گرانی شوند:

«مسئولین هم دقت کنند، مواظبت کنند، هرچه ممکن است از مشکلات این کار کم کنند. حالا من دیروز دیدم در تلویزیون که بعضی از مسئولین محترم آمدند گفتند که ما مراقبیم که این افزایش قیمت موجب افزایش قیمت اجناس و کالاها نشود... این مهم است، چون الان گرانی هست، بنا باشد باز اضافه بشود گرانی، خب این برای مردم خیلی مشکلات درست می‌کند. باید مراقبت کنند...» (همان).

رهبری معظم در ادامه با اشاره به ضرورت داشتن بصیرت و فاصله گرفتن مردم از اشرار، به مسئولان حفظ امنیت کشور تأکید فرمودند که به وظایفشان عمل نمایند و در این ارتباط فرمودند: «مسئولین حفظ امنیت کشور هم به وظایفشان عمل کنند. مردم عزیز ما هم که خوشبختانه در قضایای گوناگون این کشور بصیرت خودشان را، آگاهی خودشان را نشان دادند، بدانند که این حوادث تلخ از ناحیه‌ی کیست و چگونه است. این آتش زدن و خراب کردن مال چه کسی است. این را بفهمند، توجه کنند که می‌فهمند هم مردم ملتفتند و از این‌ها فاصله بگیرند. این آن توصیه‌ی ما است. مسئولین کشور هم به وظایفشان به‌طور جدی عمل کنند.» (همان)

مقام معظم رهبری با بیان اینکه این تصمیم، تصمیم سران سه قوه و مسئولان کشور است و صرفاً به قوه مجریه و دولت مرتبط نیست، فرمودند: «بالاخره وقتی یک تصمیمی گرفته شد از ناحیه‌ی سران سه قوه، بحث دولت نیست، بحث یک وزارتخانه نیست، سران سه قوه‌ی کشور نشستند یک تصمیمی گرفتند؛ یک پشتوانه‌ی کارشناسی هم متکی است. گفتم من صاحب‌نظر نیستم در این قضیه لکن

به‌عنوان یک آدمی که می‌بیند مسئولین کشور تصمیم گرفتند. زمان امام (رضوان الله علیه) هم همین جور بود. یک کارهایی را مسئولین، سران سه قوه تصمیم می‌گرفتند و اجرا می‌شد، حالا هم همین جور است. امیدوارم انشاءالله به کمک مردم به هم‌فکری و هم‌افزایی مسئولین و دلسوزی و پیگیری آن‌ها و لطف الهی انشاءالله این کار به بهترین وجهی پیش برود.» (همان)

همان‌طور که ملاحظه شد، رهبر معظم انقلاب در مواضع تبیینی و تحلیلی خود از یک طرف نگرانی‌های مردم از تبعات و گرانی‌های احتمالی این تصمیم را کاملاً به رسمیت شناختند و همچنین قاعده‌ی اعتراض را پذیرفتند و از سوی دیگر بلافاصله اعتراض را از شرارت و ایجاد ناامنی تمیز داده و حساب معترضان را از اشرار جدا کردند و به همه تأکید کردند که اعتراض نباید با ناامنی و آشوب و آتش زدن‌ها و خسارت به اموال یکی تلقی شود. این جداسازی و تمیز دادن‌ها که از یک قاعده عقلی و منطقی پیروی می‌کرد، آن چنان اثری در سطوح جامعه و مردم داشت که در حالی که آشوبگران و اشرار در پی آن بودند تا خود را میان مردم پنهان نمایند، کم‌کم با فاصله گرفتن مردم و معترضان واقعی از آن‌ها، چهره واقعی آن‌ها برای مردم روشن گردید و مخلان امنیت جامعه نتوانستند از این قضیه طرفی ببرند.

در همین راستا در پی روشنگری‌ها و مواضع قاطع مقام معظم رهبری، مردم شهرهای مختلف در محکومیت آشوبگران به خیابان‌ها آمدند و به راهپیمایی پرداختند. اولین چراغ ناکام گذاشتن اشرار فتنه ۹۸، روز دوشنبه ۲۷ آبان در شهر زنجان، پایتخت شور و شعور حسینی و زیر بارش سنگین برف و هوایی سرد روشن شد. پس از آن در روز پنجشنبه ۳۰ آبان مردم شهرهای مختلف با حضور گسترده خود و انجام راهپیمایی، اقدامات اغتشاش‌گران و آشوبگران را محکوم کردند.

اما مردم بصیر و همیشه در صحنه تهران پیرو سلسله راهپیمایی‌های شهرهای مختلف ایران اسلامی به‌منظور دفاع از امنیت و اقتدار کشورمان و محکومیت اغتشاشگری اشرار اجاره‌ای، عصر روز دوشنبه ۴ آذر ماه در میدان انقلاب تهران تجمع عظیم و به یاد ماندنی به پا کردند که تداعی‌گر حضور فتنه شکن مردم در حماسه ۹ دی ۱۳۸۸ بود.

نهایتاً پس از یک هفته فضای ملتهب حاکم بر شهرهای مختلف کشور و تحرکات خشونت‌آمیز اغتشاش‌گران، جوی آرام حاکم شد و آشوب‌ها و اغتشاشات پایان یافت.

با توجه به ضرورت بررسی دقیق ریشه‌ها، عوامل و دلایل بروز ناآرامی‌ها همچنین رسیدگی سریع به وضعیت جانباختگان و خانواده‌های آنان، مقام معظم رهبری پس از آغاز بحران آبان، دستور آن را به دبیر شورای عالی امنیت ملی ابلاغ فرمودند. در همین راستا و به منظور کاهش آثار و تبعات ناآرامی‌های به وقوع پیوسته که فضای عمومی کشور را تحت شعاع خود قرار داده بود، کار رسیدگی به پرونده‌های تشکیل شده برای جانباختگان و مصدومین یک هفته بحران به وجود آمده، در پی دستور مقام معظم رهبری در سطح کشور آغاز شده بود.

در این رابطه روز چهارشنبه ۱۳ آذر دبیر شورای عالی امنیت ملی گزارشی پیرامون نحوه‌ی مدیریت وضعیت جانباختگان و مصدومین حوادث خدمت مقام معظم رهبری تقدیم فرمودند.

در این گزارش پیشنهاد شده بود که بر اساس چارچوب‌های قانونی موجود شهروندان عادی که بدون داشتن هیچ‌گونه نقشی در اعتراضات و اغتشاش‌های اخیر و در میانه درگیری‌ها جان باخته‌اند در حکم «شهید» محسوب شده و خانواده‌های آنان تحت پوشش بنیاد شهید امور ایثارگران قرار بگیرند. همچنین در خصوص قربانیانی که در جریان تظاهرات اعتراضی به هر نحو جان خود را از دست داده‌اند موضوع پرداخت دیه و دلجویی از خانواده‌های آنان پیشنهاد شد. در مورد آن دسته از قربانیان حوادث اخیر هم که به صورت مسلحانه و در درگیری با نیروهای حافظ امنیت کشته شدند، مقرر شد پس از بررسی وضعیت و سوابق خانواده آنان، حساب خانواده‌های موجه و آبرومند از فردی که اقدام به عمل مجرمانه نموده جدا شود و خانواده‌های آنان متناسباً مورد توجه و دلجویی قرار بگیرند.

رهبر معظم انقلاب ضمن موافقت با پیشنهادات مطرح شده مقرر کردند که هر چه سریعتر انجام شود و نسبت به افراد مشکوک در هر گروه با جهتی که به رأفت اسلامی نزدیکتر است عمل شود. رهبر معظم انقلاب همچنین در دیدار جمعی از پرستاران کشور با ایشان در سالروز ولادت حضرت زینب کبری (سلام الله علیها) در تاریخ ۹۸/۱۰/۱۱ در بخشی از بیانات خود به تحلیل و تبیین حوادث آبان پرداختند و فرمودند:

«مردم مطالباتی دارند، در اغلب موارد هم حق با مردم است. مطالباتی دارند توقعاتی دارند. انتظاراتی دارند و اگر نشود اعتراض می‌کنند. مطالبات مردم یک مسئله است. فتنه‌سازی به خاطر مطالبات یک مسئله دیگر است. این دومی کار دشمن است، کار دوست نیست ... دشمنی که

افرادی را آماده کرده بود، از این فرصت مطالبات استفاده کرد، فوراً وارد شد. شروع کرد تخریب کردن، بصیرت مردم، این جا بود که به مجرد این که دیدند حساب، حساب تخریب و زدن آتش زدن و نابود کردن و زیر بناها خراب کردن است کنار کشیدند. مطالبات مردم بود و هست اما حاضر نشدند با فتنه‌گر همراهی کنند. کنار کشیدند. فتنه‌گر تنها ماند. این مهم است. فتنه‌گر سعی می‌کند خود را در میان مردم پنهان کند. بصیرت و هوشیاری مردم غائله را ختم کرد. هم در آبان امسال، هم در سال ۸۸، هم در طول سال‌های گوناگون از اول انقلاب تا امروز. (این به خاطر) بصیرت مردم بود. مردم خودشان را کنار کشیدند و از فتنه‌گران (جدا کردند). بعد از دو سه روز هم آمدند وسط خیابان و آن اجتماعات عظیم در شهرهای گوناگون کشور به وجود آمد. این‌ها بصیرت و آگاهی مردم است» (بیانات رهبری، ۱۳۹۸/۱۰/۱۱).

رهبر معظم انقلاب با مرتبط دانستن تخریب‌کنندگان و آشوبگران با سرویس‌های بیگانه فرمودند: «آن کسانی که از مطالبات مردم سوء استفاده می‌کنند غالباً کسانی‌اند که با سرویس‌های اطلاعاتی دشمنان سر و کار دارند. حالا یک عده هم البته (به‌طور) هیجانی ممکن است وسط میدان بیایند؛ اما در بین آن کسانی که صورت‌هایشان را می‌بندند به انبار بنزین حمله می‌کنند، به انبار گندم ذخیره کشور حمله می‌کنند که آتش بزنند، در شهر راه می‌افتند زیربناها را تخریب می‌کنند - چه متعلق به دولت و چه متعلق به مردم - به ندرت ممکن است کسانی باشند که فقط صرف هیجان این‌ها را کشانده باشد. به اعتقاد بنده دست‌اندرکاران و گردانندگان‌شان با سرویس‌های اطلاعاتی بیگانه مرتبطند. آن‌ها می‌دانند که چه کسانی هستند. این‌ها را آماده نگه داشته‌اند تا یک بهانه‌ای پیش بیاید، بیایند وسط میدان» (همان).

معظم‌له در ادامه با بیان نقل و قولی از یکی از مسئولان بلندپایه کشور در مورد خباثت و کینه آمریکایی‌ها نسبت به ملت ایران و ابراز خوشحالی آن‌ها از بحران و آشوب به وجود آمده در آبان ماه، فرمودند:

«یکی از مسئولان بلندپایه کشور همین تازگی به بنده می‌گفت در ملاقاتی که داشتند با یک سیاستمداری که از سیاستمداران خارجی، به این مسئول ما گفته بود که در روز اول حادثه‌ی آبان ماه که روز شنبه بود، در واشنگتن بوده، آمریکایی‌ها - (یعنی) همین سران واقعاً سفیر آمریکا - خوشحال بودند. اظهار خوشحالی می‌کردند. خبرهای ایران می‌رسید، به قدر زیادی خوشحال

بودند، آن سیاستمدار می گوید آمریکایی ها به من گفتند: «کار ایران تمام است». این سیاستمدار گفته بود: «نه، ایران قوی است. در مقابل این حوادث حادثه ای (برایش رخ نمی دهد)». گفتند: «نه، این قضیه با قضایای قبلی فرق دارد. حالا اصلاً جور دیگری است، تمام شد» (همان).

بنابراین با درایت و تدبیر مقام معظم رهبری، بحران بنزین، که در اثر تصمیمات نا به هنگام و بدون زمینه سازی و اطلاع رسانی قبلی دولت درباره افزایش قیمت بنزین، ایجاد شده بود و چند روزی فضای کشور را دچار التهابات شدید خشونت آمیز و آشوب های خیابانی کرده بود، را با راهبردهای اقناع از طریق روشنگری و تبیین و تحلیل دقیق وقایع و جداسازی و تمیز دادن بین مردم معترض و ناراضی با اشرار فتنه گر که منجر به فاصله گرفتن مردم از صف فتنه گر و اشرار گردید، و همچنین برخورد قاطع و قانونی با اشرار آشوب گر و مجرمین و مقصرین حادثه، و در نهایت با بسیج توده های مردمی که با حضور گسترده خود در شهرهای مختلف به ویژه حضور به یاد ماندنی در تهران، این غائله را توانستند مهار نمایند و برگ زرین دیگری بر مدیریت الهی و سیاسی ایشان در بزنگاه های تاریخ جمهوری اسلامی ایران و در مقطع پایانی دهه ی سوم زعامت ایشان، رقم خورد.

بحران ناشی از گرانی و افزایش قیمت ها

دولت سیزدهم در ماه های ابتدایی شروع کار خود، طرحی را با عنوان آزادسازی قیمت ها و عادلانه کردن یارانه ها بدون زمینه سازی و اطلاع رسانی قبلی و اقناع افکار عمومی (همان طور که در قضیه ی افزایش قیمت بنزین شاهد آن بودیم) به اجرا گذاشته است. همزمان با اعلام اجرای این طرح، پس از مصاحبه ی تلویزیونی رئیس جمهور در روز دوشنبه ۱۹ اردیبهشت ۱۴۰۱، با افزایش یکباره قیمت کالاها و ایجاد گرانی و همچنین قطع یارانه بخشی از مردم که عمدتاً قشر متوسط جامعه را در بر می گرفت، واکنش های اعتراضی مردمی را در برخی از شهرها در پی داشته و راهپیمایی های اعتراضی نسبت به گرانی ها و آزادسازی قیمت ها برگزار گردیده است.

در همین رابطه، تعدادی از شهرهای استان های خوزستان، چهارمحال و بختیاری، لرستان، اصفهان، فارس، تهران، یزد و خراسان رضوی، شاهد تجمعات پراکنده اعتراضی مردم نسبت به گرانی های اخیر بوده است. مردم شهرهای اندیمشک، دزفول، ایذه، سوسنگرد، یاسوج، شهرکرد، جوققان، بروجرد، درود، الیگودرز، گلپایگان، کازرون، نیشابور، یزد، کارون و فشافویه در تهران و

... در اعتراض به گرانی‌های اخیر به خیابان‌ها آمدند و با سر دادن شعارهایی نسبت به افزایش قیمت کالاها اعتراض کردند. در این تجمعات در برخی موارد به دلیل سوء استفاده‌ی عده‌ای فرصت طلب، به خشونت نیز کشیده شد و هجوم و به آتش کشیدن برخی اماکن عمومی را در پی داشته است و خسارت‌هایی را ببار آورده‌اند.

هجوم به حوزه‌ی علمیه در شهر کرد و مسجدی در شهر ایذه و به آتش کشیدن این دو مکان مقدس و همچنین حمله به فروشگاه‌های زنجیره‌ای، از اقدامات معترضین بوده است. بنا به گزارش برخی رسانه‌های رسمی و غیر رسمی، در این تجمعات عده‌ی محدودی کشته و تعدادی نیز زخمی شده‌اند. تعدادی از آشوبگران نیز در شهرهای مختلف توسط عوامل نیروهای انتظامی بازداشت شده‌اند.

نکته قابل توجه در این دوره از تجمعات اعتراضی، وجه تمایز اساسی آن با نمونه‌های قبلی در دی ماه ۹۶ و آبان ۹۸ است و آن حجم زیاد اعتراضات در شهرهای کوچک و سکوت نسبی شهرهای بزرگ به خصوص تهران نسبت به گرانی‌های اخیر می‌باشد. اما وجه مشترک اعتراضات اخیر با نمونه‌های قبلی در این است که علی‌رغم تجربه گذشته، اتخاذ تصمیم خلق الساعه‌ی دولت (آن هم در حوزه‌ی اقتصادی) در اجرای طرح آزادسازی قیمت‌ها و نظام پرداخت یارانه‌ها بدون زمینه‌سازی‌های قبلی و اقناع‌سازی افکار عمومی، بود که بار دیگر موج جدید اعتراضات و بحران آفرینی و بروز التهابات اجتماعی را در کشور در پی داشته است. در این زمینه سردار کوثری نماینده مردم تهران در مجلس اظهار داشت: «بهتر بود اطلاع‌رسانی یارانه‌ای دولت زودتر شروع می‌شد». همزمان با برگزاری تجمعات اعتراضی مردم در برخی شهرها نسبت به گرانی‌های اخیر، برخی مناطق و شهرهای دیگر نیز شاهد تجمعات اعتراضی صنفی کارگری و معلمان و بازنشستگان تأمین اجتماعی بابت پایین بودن حقوق و دستمزد بوده است.

با توجه به نقش عوامل بیگانه در ترغیب و تشدید اعتراضات، وزارت اطلاعات در اطلاعیه‌ای از بازداشت دو فرد فرانسوی سازمان‌دهنده‌ی آشوب‌ها خبر داد و اعلام کرد، دو فرد مذکور با هدف سوء استفاده از مطالبات به حق برخی از صنوف و اقشار کشور و تغییر جهت مطالبات عادی به آشوب، بی‌نظمی اجتماعی و بی‌ثبات‌سازی جامعه، وارد کشور شده بودند. همچنین از روز یکشنبه ۲۲ خرداد ۱۴۰۱ جمعی از بازاریان امین حضور، خیابان جمهوری تهران و برخی از

شهرهای دیگر در اعتراض به طرح وزارت امور اقتصادی درباره اعمال مالیات بر تراکنش های بانکی و افزایش قیمت ارز و طلا مغازه های خود را تعطیل و تجمعات اعتراضی برگزار کردند. در همین رابطه مقام معظم رهبری در مراسم سی و سومین سالگرد رحلت امام خمینی (ره) در روز ۱۴ خرداد ۱۴۰۱ و در جمع مردم از دو توطئه و خواب آشفته دشمنان برای ملت ایران پرده برداشتند و فرمودند: «جزء اول این نقشه امید بستن دشمنان به «اعتراضات مردمی» برای ضربه زدن به کشور است که از طریق کار روانی و فعالیت در فضای مجازی و با پول مزدور پروری و انواع حيله ها به دنبال قرار دادن مردم در مقابل نظام اسلامی هستند.»

ایشان جز دوم از این توطئه را القاء محاسبات غلط درباره رو به سقوط بودن جمهوری اسلامی دانستند و افزودند: «بدخواهان ابتدای انقلاب می گفتند شش ماه دیگر انقلاب سقوط خواهد کرد و بعد که محاسبه آن ها غلط از آب درمی آمد و عده شش ماه دیگر را می دادند درحالی که امروز بیش از هشتاد شش ماه از انقلاب اسلامی گذشته و آن نهال باریک به درختی تناور و مقتدر تبدیل شده است و محاسبات امروز آن ها نیز همچون گذشته کاملاً غلط است» (بیانات رهبری، ۱۴ خرداد ۱۴۰۱).

روش شناسی تحقیق

نظر به اینکه این پژوهش به دنبال بررسی نقش مدیریت مقام معظم رهبری در مهار بحران آبان ۹۸ است، مراحل زیر برای آن انجام گرفت:

گام نخست: بررسی ادبیات علمی و تبیین حوزه های مورد مطالعه

از آنجایی که پژوهش مذکور به دنبال تبیین و تحلیل مدیریت بحران مقام معظم رهبری است، با بهره گیری از متون و ادبیات علمی، می توان به مجموعه ای از مفاهیم علمی دست یافت که می تواند خطوط راهنما در تبیین نقش مدیریتی معظم له در آن ها باشد. در همین راستا در مرحله اول ادبیات و مطالعات مختلف در موضوعات بحران، مدیریت و تصمیم گیری بحران و منشاء و ویژگی های بحران و همچنین واکاوی رویکرد مواضع و مدیریت مقام معظم رهبری در بحران آبان ۹۸ مورد بررسی قرار گرفته است.

گام دوم: سخنان مقام معظم رهبری

در گام دوم سخنان مقام معظم رهبری در بازه زمانی بحران مورد بررسی قرار گرفت. در این مرحله تمرکز اصلی بر سخنانی بود که بیشتر در حوزه مدیریت بحران ایراد شد که به نوعی از ارکان مدیریت بحران است. روش تحقیق این فرایند بر راهبرد تحلیل مضمون مبتنی می‌باشد. کینگ و هاروکز^۱ در سال ۲۰۱۰ با بررسی و جمع‌بندی تلاش‌های دیگر پژوهشگران تحلیل مضمون، فرایند سه مرحله‌ای را برای تحلیل مضمون ارائه کرده‌اند که در این تحقیق نیز از این فرایند استفاده می‌شود این فرآیند شامل سه مرحله شناسه‌گذاری توصیفی^۲، شناسه‌گذاری تفسیری^۳ و یکپارچه‌سازی از طریق مضمون‌های فراگیر^۴ است که در شکل (۱) آمده است.

شکل ۱: فرآیند تحلیل مضمونی

1. King & Horrocks
2. Descriptive Coding
3. Interpretive Coding
4. Overarching Themes

گام سوم: دسته بندی سخنان مقام معظم رهبری

در گام سوم، مطالب فرآیند تحلیل سخنان مقام معظم رهبری مبتنی بر الگوهای علمی مدیریت بحران دسته بندی می شود که در گام نخست مورد واکاوی قرار گرفته بود. در واقع در این گام تمرکز بر آن دارد که این سخنان در قالب روش شناسی علمی در حوزه مدیریت بحران تبیین شود. گام چهارم: در گام نهایی نتایج جمع بندی و پیشنهادها و یافته ها تبیین می شود.

تبیین مولفه ها:

به منظور تبیین مؤلفه ها به تحلیل محتوای مواضع و سخنرانی های مقام معظم رهبری در بحران در جدول (۲) پرداخته شد و سپس مقوله ها و مفاهیم پس از شناسه گذاری در جدول (۱) تشریح می شود.

جدول ۱. تحلیل محتوای سخنان مقام معظم رهبری در بحران آبان ۹۸

بحران بنزینی آبان ۹۸		
مفهوم	گزاره های کلیدی	
- ساختار سیاسی کشور - اداره کشور و توجه به امور اجرایی - قانون مداری	من صاحب نظر نیستم در این قضایا (قیمت گذاری درباره بنزین) لکن اگر سران سه قوه تصمیم بگیرند من حمایت می کنم. سران قوایند. نشسته اند با پشتوانه کارشناسی	A۱
	تصمیمی برای کشور گرفتند باید عمل شود آن تصمیم	A۲
	۱۳۹۸/۰۸/۲۶	A۳
- تبیین حوادث - آگاهی بخشی - اقتناع افکار عمومی - دشمن شناسی	مردم از این تصمیم یا نگران می شوند یا ناراحت می شوند. ناراضی می شوند لکن آتش زدن به فلان بانک این کار مردم نیست این کار اشرار است. ۱۳۹۸/۰۸/۲۶	A۴
		A۵
		A۶
		A۷
- تبیین بحران و حوادث - آگاهی بخشی - ضرورت امنیت برای کشور - دشمن شناسی - اقتناع افکار عمومی	این مفاسد (تخریب اموال عمومی) هیچ مشکلی را درست نمی کند جز اینکه بر هر مشکلی که هست ناامنی را هم اضافه می کند. ناامنی بزرگترین مصیبت برای هر کشوری است همه مراکز شرارت دنیا علیه ما این کارها را تشویق کردند. ۱۳۹۸/۰۸/۲۶	A۸
		A۹
		A۱۰
		A۱۱
		A۱۲

بحران بنزینی آبان ۹۸		
مفهوم	گزاره‌های کلیدی	
- اهمیت نظارت اقتصادی - مردم‌گرایی - ابزارها و ساختار سیاسی	این مهم است چون الان گرانی هست، بنا باشد باز اضافه	A۱۳
	شود گرانی خوب این برای مردم خیلی مشکلات درست	A۱۴
	می‌کند. باید مراقبت کنند. ۱۳۹۸/۰۸/۲۶	A۱۵
- ساختارسیاسی کشور - قانون‌گرایی	مسئولین حفظ امنیت کشور هم به وظایفشان عمل کنند.	A۱۶
	۱۳۹۸/۰۸/۲۶	A۱۷
- بصیرت افزایی - اقناع افکار عمومی - دشمن‌شناسی - تمیز دادن اعتراض از شرارت	مردم عزیز ما هم که خوشبختانه در قضایای گوناگون این	A۱۸
	کشور بصیرت خودشان و آگاهی خودشان را نشان دادند.	A۱۹
	بدانند که این حوادث تلخ از ناحیه کیست و چگونه	A۲۰
	است، از این‌ها فاصله بگیرند. ۱۳۹۸/۰۸/۲۶	A۲۱
- به رسمیت شناختن اعتراض مردم - مردم‌داری - بصیرت و آگاهی بخشی - دشمن‌شناسی	مردم مطالباتی دارند. در اغلب موارد هم حق با مردم	A۲۲
	است، انتظاراتی دارند و اگر نشود اعتراض می‌کنند.	A۲۳
	مطالبات مردم یک مسئله است، فتنه سازی به خاطر	A۲۴
	مطالبات یک مسئله دیگر است. این دومی کار دشمن	A۲۵
	است. ۱۳۹۸/۱۰/۱۱	
- بصیرت مردم - مردم‌محوری - دشمن‌شناسی - بصیرت و هوشیاری - بسیج توده‌های مردمی	بصیرت مردم اینجا بود که به مجرد اینکه دیدند حساب،	A۲۶
	حساب تخریب و زدن، آتش زدن و نابود کردن، زیر بناها	A۲۷
	را تخریب کردن است کنار کشیدند، مطالبات مردم بود و	A۲۸
	هست اما حاضر نشدند با فتنه گر همراهی کنند. بصیرت	A۲۹
	و هوشیاری مردم غائله را ختم کرد. ۱۳۹۸/۱۰/۱۱	A۳۰
- بصیرت - اقناع افکار عمومی - دشمن‌شناسی	آن کسانی که از مطالبات مردم سوء استفاده می‌کنند غالباً	A۳۱
	کسانی‌اند که با سرویس‌های اطلاعاتی دشمنان سروکار	A۳۲
	دارند. ۱۳۹۸/۱۰/۱۱	A۳۳
- بصیرت و آگاهی بخشی - اقناع افکار عمومی - تبدیل اعتراضات مردم به بحران - دشمن‌شناسی	توطئه و خواب آشفته دشمنان برای ملت ایران :	A۳۴
	امید بستن به اعتراضات مردمی برای ضربه زدن به کشور	A۳۵
	است که از طریق روانی و فعالیت در فضاهاى مجازى و	A۳۶
	با پول مزدور پرورى و انواع حيله‌ها به دنبال قرار دادن	A۳۷
	مردم در مقابل نظام اسلامى هستند. خرداد ۱۴۰۱	

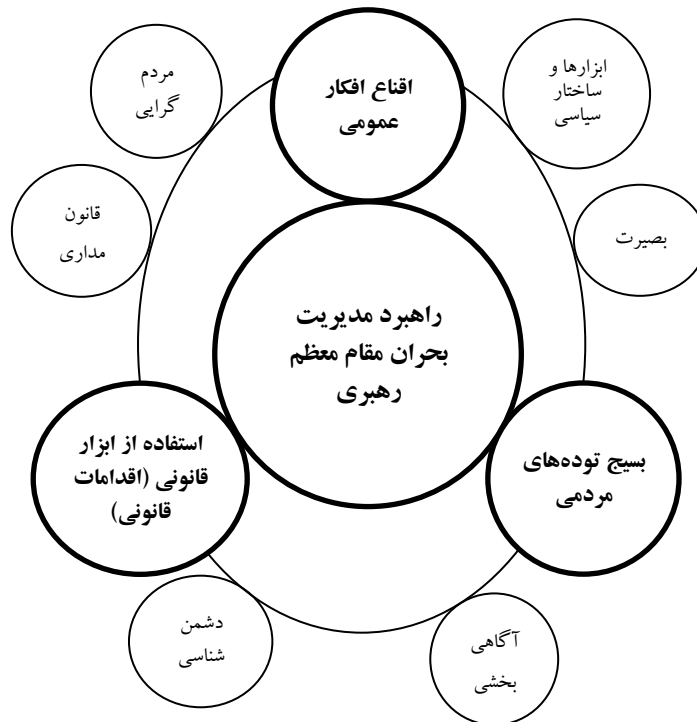
عموماً این مفاهیم را می توان در قالب مقوله های جدول (۲) دسته بندی کرد.

جدول ۲. بین محورها

ردیف	محورها (شاخص های اصلی)	نشانه ها
۱	بصیرت (اقناع افکار عمومی)	A۴- A۵- A۶- A۷- A۸- A۹- A۱۰- A۱۱- A۱۲- A۱۸- A۱۹- A۲۰- A۲۱- A۲۲- A۲۳- A۲۴- A۲۵- A۲۶- A۲۷- A۲۸- A۲۹- A- A۳۰- A۳۱- A۳۲- A۳۳- A۳۴- A۳۵- A۳۶- A۳۷
۲	آگاهی بخشی (اقناع افکار عمومی)	A۴- A۵- A۶- A۷- A۸- A۹- A۱۰- A۱۱- A۱۲- A۱۸- A۱۹- A۲۰- A۲۱- A۲۲- A۲۳- A۲۴- A۲۵- A۲۶- A۲۷- A۲۸- A۲۹- A- A۳۰- A۳۱- A۳۲- A۳۳- A۳۴- A۳۵- A۳۶- A۳۷
۳	قانون گرایی	A۱- A۲- A۳- A۱۶- A۱۷
۴	مردم محوری (بسیج توده های مردمی)	A۱۳- A۱۴- A۱۵- A۱۶- A۱۷- A۱۸- A۱۹- A۲۰- A۲۱- A۲۲- A۲۳- A۲۴- A۲۵- A۲۶- A۲۷- A۲۸
۵	ابزارها و ساختار سیاسی	A۱- A۲- A۳- A۱۳- A۱۴- A۱۵
۶	دشمن شناسی	A۴- A۵- A۶- A۷- A۸- A۹- A۱۰- A۱۱- A۱۲- A۱۸- A۱۹- A۲۰- A۲۱- A۲۲- A۲۳- A۲۴- A۲۵- A۲۶- A۲۷- A۲۸- A۳۱- A- A۳۲- A۳۳- A۳۴- A۳۵- A۳۶- A۳۷

یافته های پژوهش

- به طور کلی آنچه از پژوهش پیش رو به دست می آید حول محورهای ذیل است :
- ۱: اقدامات مقام معظم رهبری در بحران آبان ۹۸ که شامل مواضع و سخنرانی های ایشان در زمان وقوع بحران و پس از آن می باشد.
  - ۲: راهبرد مدیریت بحران مقام معظم رهبری
- با توجه به مباحث مطرح شده و نیز مولفه ها و مقولات تحلیل محتوای بیانات و مواضع رهبر معظم انقلاب می توان راهبرد مدیریت بحران معظم له را مطابق شکل (۲) نشان داد:

شکل ۲. راهبرد مدیریت بحران مقام معظم رهبری

تحلیل و تبیین راهبردهای مدیریت بحران مقام معظم رهبری

پس از بررسی در آن چه به‌عنوان بنیان‌های نظری مدیریت بحران عنوان شد، لازم است که بستر تحقق و اجرای آن مورد واکاوی قرار گیرد، چرا که میزان کارآمدی و تأثیر مؤلفه‌های مدیریت بحران در یک نظام در صحنه‌ی عمل نمایان می‌گردد.

اگر چه نقش و جایگاه رهبری انقلاب به‌عنوان مؤثرترین کنشگر عرصه بحران‌ها از ابعاد مختلفی قابل بررسی است؛ لکن این نقش از منظر کاربست تمهیداتی برای پرهیز و پیشگیری از وقوع بحران و همچنین در زمان وقوع بحران قابل واکاوی می‌باشد. دو تعریف عمده قابل شناسایی در مورد فرایندی که ما آن را مدیریت بحران می‌نامیم تحلیل‌ها و تعاریفی است که به فرایند تدبیر بر وضعیت زمانی قبل از بروز و رخداد بحران و زمان وقوع بحران متمرکز می‌گردد.

در این دسته‌بندی مدیریت بحران فرآیندی محسوب می‌شود که در آن تدبیرگران با شناسایی وجوه مشترک و تشابه بحران‌ها به نقاط قابل اتکاء و علائم قابل تعمیم دست می‌یابند؛ بنابراین با بروز نشانه‌های بحران، از وقوع این پدیده جلوگیری و با آن مقابله می‌کنند. بر مبنای این الگو هر چند که هیچ بحرانی دقیقاً مشابه بحران‌های دیگر نیست با این وجود تشابهات قابل توجهی بین آن‌ها وجود دارد که کشف و درک این تشابهات کلیدی جهت برنامه‌ریزی برای ممانعت از ظهور بحران و در صورت وقوع بحران، مهار آن محور اصلی مدیریت بحران قرار می‌گیرد.

در همین راستا در حالیکه «کریتر» با رویکردی پیشگیرانه که ناظر بر تدبیر بحران در یک سازمان می‌باشد، اعتقاد دارد که: «مدیریت بحران عبارت است از «پیش‌بینی» و تدارک و آمادگی برای رویارویی با رویدادهایی که بقا و حیات سازمان را تهدید می‌کند.» «کلایر» و «پیرسون» معتقدند: «مدیریت بحران تلاش نظام‌یافته توسط اعضای سازمان همراه با ذینفعان خارج از سازمان در جهت پیشگیری از بحران‌ها و مدیریت اثر بخش آن «در زمان وقوع» است. همچنین بر اساس اصول معرفی شده مدیریت بحران «مک کارتی»، در زمان وقوع بحران استفاده از اهرم زور (استفاده از ابزارهای قانونی) باید به هنگام، مناسب، برخوردار از «حمایت‌های مردمی» برای حضور در میدان با احتمال بالای موفقیت باشد و تنها در مرحله آخر از آن استفاده شود.

افزون بر رعایت اصول مدنظر مک کارتی، مدیریت بحران نیازمند بهره‌جستن بهینه از تکنیک‌های مناسب تحدید (محدودسازی قانونی) و تدبیر (مدیریت) یک بحران است. در هر حال در رویکرد مبتنی بر وضعیت زمانی قبل و بعد از بروز بحران، مدیریت بحران در کارکرد چندگانه «پیش‌بینی» و «پیشگیری» برای قبل از آن و «اقتناع‌سازی» و «بسیج توده مردمی» برای حمایت‌های مردمی و همچنین «محدودسازی» با استفاده از اقدامات قانونی در زمان وقوع بحران تجلی می‌یابد. اگرچه مقام معظم رهبری در تمامی دوران زعامت خود با زمان‌شناسی مناسب و با شناخت و درک صحیح مسایل و با تجزیه و تحلیل وقایع و پدیده‌ها و دشمن‌شناسی، نسبت به آگاهی بخشی و هوشیاری مردم و مسئولان کشور در جهت پیشگیری از وقوع چالش‌ها و بحران‌ها برای کشور و نظام اهتمام می‌ورزند و در حقیقت راهبرد مدیریتی ایشان با پشتوانه مردمی مداومت دارد، لکن به محض بروز مشکل و بحرانی برای کشور با تدبیر به هنگام و مقتدرانه خویش و با حمایت‌های

مردمی و کاربست ابزارهای قانونی در چارچوب ساختار سیاسی و حقوقی کشور توانسته‌اند بحران‌های به‌وجود آمده را به خوبی مدیریت و راهبری نمایند.

با توجه به بررسی‌های انجام شده، راهبردهای مدیریتی مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله العالی) در مواجهه و مهار بحران اجتماعی، امنیتی آبان ۹۸ در سه سطح: «اقناع افکار عمومی»، «بسیج توده‌های مردمی» و «استفاده از ابزارهای قانونی» قابل تبیین است.

اقناع افکار عمومی

بدون تردید پدیده‌ای به نام افکار عمومی به درازای عمر جامعه بشری دارد. زمانی که مباحث سیاسی به قضاوت‌های عمومی کشانده شد. اقناع به معنی راضی کردن، قانع کردن، ترغیب، تهییج و تشویق کردن مخاطب، نقطه اوج مبحث ارتباطات است. اقناع هدف اساسی همه نوع رفتارهای ارتباطی است.

وقتی پیامی فرستاده می‌شود، مخاطبین با دریافت پیام سه نوع واکنش می‌توانند داشته باشند: رد و نفی، بی‌تفاوتی و خنثی، پذیرش و رضایت‌مندی. اقناع تلاش صادقانه برای مجاب ساختن مخاطبین به پذیرش موضوع و خواسته‌ها به وسیله‌ی ارائه مناسب اطلاعات، واقعیت‌ها و تحلیل‌های درست می‌باشد.

بنابراین آگاهی و شناخت کافی و درک پدیده‌هایی چون تهدید، نقش محوری در نوع واکنش و تصمیم دارد و در واقع شناخت تهدید، متغیری میانجی بین حادثه یا رویداد و واکنش نسبت به آن به‌شمار می‌آید و هر قدر درک و تشخیص رویدادها و روندها واقعی‌تر و هوشمندانه‌تر باشد و به تعبیری اطلاعات درست و واقعی به مخاطبین ارائه شود، واکنش‌های ایجاد شده نیز درست‌تر و مثبت‌تر خواهد بود. یکی از ویژگی‌های مدیریت مقام معظم رهبری که همزمان با دیگر خط‌مشی‌های اتخاذ شده توسط ایشان در مدیریت تمامی بحران‌های دوران زعامت معظم له صورت گرفت، «اقناع افکار عمومی» با «روشنگری و تنویر افکار عمومی»، در شرایطی بود که دشمن و جریان بحران آفرین، فضا را غبارآلود و تیره و تاریک ساخته بود. وجه بارز این روشنگری، بیانات و موضع‌گیری‌ها در دیدارها و خطبه‌های ایشان در زمان وقوع بحران‌ها بود که این بیانات و

خطبه‌های تاریخ‌ساز نقش بسیار مهمی در مدیریت و مهار بحران‌ها با حمایت‌های مردمی ایفا کرد. این موضوع از دو منظر قابل بررسی است:

تحلیل و تبیین حوادث و بحران‌ها

در هنگام وقوع بحران‌های کشور غالباً فضای جامعه فتنه‌گون و شناخت حق و باطل در چنین فضایی دشوار می‌شود. در این شرایط مقام معظم رهبری در سخنرانی‌های روشنگرانه‌ی خود، تنویر افکار عمومی، تحلیل حوادث و بحران‌ها پرداختند، که این موضوع نقش مهمی در نحوه‌ی مواجهه مردم با بحران‌های به‌وجود آمده داشت. ایشان همواره با تشریح اهداف دشمنان از ایجاد بحران در کشور و حمایت از ادامه‌ی آن، به تشریح دست‌های پنهان و آشکاری پرداختند که با انگیزه فروپاشی نظام جمهوری اسلامی در این زمینه وارد عمل شدند.

معظم له در تحلیل‌هایشان ضمن اشاره به مضامینی چون شناخت دشمن و لزوم مرزبندی با آن، شناخت متن و حاشیه و عدم الویت به مسائل فرعی نسبت به مسائل اصلی، تفکیک جبهه معترض با ضد انقلاب و ... ماهیت بحران‌ها و فتنه‌های به‌وجود آمده را برای مردم روشن ساختند و بدین وسیله اقدام مؤثری در جهت مدیریت بحران‌ها اعمال نمودند.

روشنگری

همانگونه که قبلاً اشاره شد، فضای جامعه در زمان وقوع بحران‌های کشور آمیخته با فتنه می‌شود. از آنجا که جنس فتنه از جنس «چالش نرم» است مواجهه با آن از طریق ابزارهای سخت (انتظامی) و حتی نیمه‌سخت (قضایی) چندان کارایی نخواهد داشت و جنس برخورد باید از جنس چالش فتنه و از نوع نرم باشد. برای برون رفت از فضای غبارآلود فتنه، لازم است از اصول و برنامه‌های مشخص تبعیت کرد و راه را برای عبور از فتنه هموار کرد. اساساً یکی از اصول مسلم عبور موفق از فتنه، داشتن «بصیرت» است. کلیدواژه‌ی «بصیرت» یکی از پرکاربردترین واژگان موجود در ادبیات مقام معظم رهبری بوده و همواره مورد تأکید فراوان ایشان قرار داشته است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که این کلیدواژه از بدو دوران رهبری معظم پیوسته در بیانات و مکتوبات ایشان حضور پررنگی داشته است.

رهبری انقلاب در مدیریت بحران‌ها، بصیرت را به‌عنوان یک گفتمان راهبردی در مسیر روشنگری و شفاف‌سازی به‌منظور «اقناع افکار عمومی» جامعه در فضای فتنه‌آلود مطرح ساختند. در واقع فضایی را به‌وجود آوردند تا وضعیت به‌هم آمیختگی حق و باطل شفاف بشود، به‌صورتی که آحاد جامعه قدرت تشخیص از دست داده را بازیابند. همین مسئله اهمیت واکاوی معنا و مفهوم بصیرت در اندیشه‌ی رهبر انقلاب و کشف دلایل پافشاری خاص ایشان بر لزوم بصیرت‌زایی و بصیرت‌افزایی در جامعه را دو چندان می‌سازد.

مقام معظم رهبری دو سطح تحلیل را برای مفهوم بصیرت در نظر می‌گیرند: یکی سطح اصولی و لایه‌ی زیرین بصیرت است که به بصیرت در انتخاب جهان‌بینی و فهم اساسی مفاهیم توحیدی مربوط می‌شود.

اما سطح دیگر که بیشتر مدنظر رهبر معظم انقلاب قرار دارد، بصیرت در برخورد با حوادث اجتماعی است. بصیرت داشتن در این سطح عبارت است از تدبیر کردن، درست نگاه کردن و درست سنجیدن حوادث به هنگام مواجهه با آن‌ها و پرهیز از نگاه‌های عامیانه و سطحی.

رهبر انقلاب در این زمینه اظهار می‌دارند: «حوادث را درست نگاه کردن، درست سنجیدن، در آنها تدبیر کردن، در انسان بصیرت ایجاد می‌کند. یعنی بینایی ایجاد می‌کند و انسان چشمش به حقیقت باز می‌شود. امیرالمؤمنین (ع) می‌فرماید: «فَإِنَّمَا الْبَصِيرُ مَنْ سَمِعَ فَتَفَكَّرَ، وَ نَظَرَ فَأَبْصَرَ، بَصِيرَ أَنْ كَسَى اسْتِ» که بشنود، گوش خود را بر صداها نبندد. وقتی شنید، بیندیشد». (بیانات رهبری، ۱۳۸۹/۸/۴)

بسیج توده‌های مردمی

صاحب‌نظران ضمن پذیرش نقش مهم رهبران در بسیج توده‌ها، سه نوع ویژگی: رهبران فکری و ایدئولوژی‌پرداز، رهبران بسیج‌گر و رهبران سیاست‌گذار و مدبر را بر می‌شمارند. رهبری در ابتدای امر از طریق پیام‌ها و سخنرانی‌های خود مردم را آگاه می‌کند و با بسیج توده‌ای مردم به انواع فعالیت‌ها از جمله تظاهرات و راهپیمایی، مشارکت در انتخابات و حضور در صحنه‌های ملی، مقابله با چالش‌ها و بحران‌ها و ... ترغیب می‌نماید. تکیه بر حضور همه جانبه اقشار مختلف مردم و اقدام در بسیج آنها در راستای حمایت از اصول و ارزش‌های ایدئولوژی و انقلابی از مهم‌ترین ویژگی‌های رهبری انقلابی محسوب می‌شود.

رهبری شرایط ذهنی مردم را برای مشارکت جدی در فرایندهای انقلاب و فداکاری، ایثارگری برای اهداف آن آماده می کند و با مطرح کردن راه های رسیدن به اهداف، ایجاد اتحاد و یکپارچگی و روحیه ی فداکاری و از جان گذشتگی را تسهیل می کند که در نتیجه آن بسیج توده ای فراگیری در تمام جامعه امکان پذیر می شود. اگر رهبری مورد اعتماد مردم نباشد، نمی تواند بین آنان وحدت و یکپارچگی لازم ایجاد کند و بسیج فراگیر و وسیع مردمی شکل دهد و نیروی عظیمی برای مقابله با بحران ها به وجود آورد. اعتماد به مردم و تکیه بر پشتیبانی آن ها یکی از ویژگی ها و شاخصه های مهم راهبردی مدیریت حضرت امام (ره) و مقام معظم رهبری می باشد. مردم گرایی و توجه به مردم در بسیاری از مواضع ایشان به روشنی قابل مشاهده است. از نظر امام خمینی (ره) به حرکت در آوردن مردم، با آگاهی بخشی (اقناع افکار عمومی) آن ها امکان پذیر بود. از این نظر بین آگاهی بخشی و رشد فکری مردم از یک سو و میزان مشارکت آن ها در حرکت انقلابی و حضور در صحنه ها از سوی دیگر، همبستگی مثبتی وجود دارد.

ابراز همدردی و هم ذات پنداری با مردم در گفتار و رفتار نیز از عوامل مهم تأثیرگذار در جذب مردم و بسیج شدن آن ها در صحنه ها و حرکات انقلابی می باشد. حضرت امام (ره) و مقام معظم رهبری در مراحل مختلف زعامت خود، نسبت به ابراز همدردی و هم ذات پنداری با مردم اهتمام ویژه ای داشتند.

یقیناً یکی از عوامل پیروزی انقلاب اسلامی ایران به رهبری امام خمینی (ره) حضور و مشارکت آگاهانه، مؤمنانه و فعال مردم مسلمان ایران در صحنه بوده است. این حضور به قدری عمیق و آگاهانه بود که با استمرار خود همه ی توطئه ها و فتنه های دشمنان انقلاب در ابعاد داخلی و خارجی را تاکنون نقش بر آب کرده است. تأثیرگذاری این حضور، در سایه ی پیروی قطعی و خالصانه از ولایت و رهبری معظم انقلاب تداوم پیدا کرده و اهداف خود را محقق ساخته است. هر چند نقش و حضور مردم در عرصه ی دفاع از انقلاب و نظام مقدس جمهوری اسلامی در بیش از چهار دهه ی گذشته امری ناشناخته ای نبوده، ولی کم و کیف این پدیده در زمان مقابله با بحران ها از جهاتی دارای ابعاد و تأثیرگذاری ویژه است. نگاهی به سلوک و شیوه ی مدیریت مقام معظم رهبری گویای این واقعیت است که در صحنه نگه داشتن مردم به عنوان پشتیبانان نظام اسلامی همواره یکی از تدابیر ایشان در مدیریت سیاسی جامعه بویژه در بحران ها بوده است.

در همین راستا با نگاهی به حوادث آبان ۹۸ (که در بخش بعدی بدان پرداخته خواهد شد) در می‌یابیم مقام معظم رهبری با تدبیر و تبیین و تحلیل درست حوادث، تلاش کردند تا صف مردم معترض را با اشرار وابسته به بیگانگان جدا نمایند و در این مسیر هم موفق شدند.

استفاده از ابزارهای قانونی (اقدامات قانونی)

مهم‌ترین مشخصه و ویژگی در نظام جمهوری اسلامی، جایگاه و اهمیت خاص «قانون» است. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای طی بیش از سه دهه زعامت‌شان در رهنمودهای خود توجه به قانون و قانون‌گرایی را همواره به‌عنوان مهم‌ترین شاخصه و اصول در فعالیت‌ها مورد تأکید قرار داده‌اند که این خود به‌عنوان یک راهبرد مهم، باعث جلوگیری از انحراف و خطا در جامعه و در نتیجه پیشگیری از وقوع بحران در وهله‌ی اول و یک راهبرد کاربردی در مهار بحران‌های به‌وجود آمده در مرحله دوم بوده است.

یکی از مهم‌ترین روش‌های مقام معظم رهبری برای مدیریت بحران‌های پیش‌آمده در مسیر انقلاب در زمان رهبریشان، تکیه بر قانون و اصرار بر اجرای مر قانون در حوادث و رویدادهای مختلف بوده است.

در دورانی که ضد انقلاب به‌دلیل آشوب‌آفرینی گمان می‌کردند می‌توانند به روش‌های آناارشیستی از انقلاب امتیاز بگیرند، کوتاه نیامدن رهبر انقلاب از قانون و قانون‌مداری در برابر مطالبات فراقانونی آنان در نهایت باعث مهار بحران و ثبات کشور گردید.

بنابراین در جریان مراحل گسترش بحران، رهبر معظم انقلاب به‌منظور محدود ساختن ابعاد آن و جلوگیری از وخیم‌تر شدن شرایط کشور، خود راساً وارد عمل شدند. استفاده از اختیارات رهبری در زمان لزوم، حل اختلاف و تنظیم روابط قوای سه‌گانه، قاطعیت در برخورد و محاکمه‌ی متخلفان از اقدامات قانونی رهبر معظم انقلاب در مواجهه با بحران بوده است.

نتیجه گیری

۱- همان طور که در بررسی بحران آبان ۹۸ در دوره زعامت حضرت آیت الله خامنه ای (مدظله العالی) به عنوان رهبری نظام جمهوری اسلامی، بیان گردید، نقش رهبری در مدیریت و مهار بحران های به وقوع پیوسته تاکنون، از مهم ترین نکاتی است که اثرگذاری این جایگاه را در پیروزی، تکوین و تثبیت نظام جمهوری اسلامی مشخص کرده و ناکامی و شکست دشمن در اجرای طرح های راهبردی خویش، یعنی، براندازی نظام جمهوری اسلامی را به دنبال داشته است. از این رو با مرور حوادث رخ داده و نحوه عبور ایمن آن از طوفان بحران شکل گرفته به دست دشمنان داخلی و خارجی، بیش از پیش نقش کارآمد رهبری را آشکار می سازد. چرا که تصمیم گیری در شرایط بحران از مهم ترین اقداماتی است که پیامدهای متناسب با خود را به وجود می آورد و اتخاذ آن اصلی ترین عنصر در مدیریت بحران است. بنابراین چنانچه مدیریت و درایت به هنگام مقام معظم رهبری در جهت مهار این بحران و بحران های دیگر نبود، آسیب های جبران ناپذیری به نظام وارد می شد.

۲- همان گونه که در این پژوهش، بحران های اجتماعی همچون بحران افزایش قیمت بنزین، بحران افزایش قیمت کالاها و مواد غذایی و تجمعات اعتراضی مردم در برخی از شهرها، مورد بررسی قرار گرفت، به نظر می رسد شرایط کشور به گونه ای است که انگار آستانه تحمل مردم به ویژه قشر آسیب پذیر جامعه به دلیل شرایط نامساعد اقتصادی، گرانی کالاها و سخت تر شدن زندگی، پایین آمده و بنابراین با کوچکترین تلنگری، حادثه ای و یا هر تصمیمی که دولت اتخاذ کند و این تصمیم به زندگی مردم مرتبط باشد و یا به نوعی احساسات مردم را جریحه دار و یا در زندگی قشر آسیب پذیر و یا حتی متوسط جامعه تأثیر منفی بگذارد، با واکنش و اعتراض شدید مردم مواجه شده و آن ها را جهت بیان اعتراضات خود به خیابان ها می کشاند و چه بسا همین اعتراضات که معمولاً در ابتدا در بستر مسالمت آمیز و آرام بر گزار می شود، به مرور و با ورود و دخالت عناصر فرصت طلب داخلی و همچنین حمایت و پشتیبانی های رسانه ای و ... عوامل بیگانه، و همچنین با دخالت نیروهای امنیتی و انتظامی جهت کنترل تجمعات، به آشوب و خشونت نیز

کشیده می‌شود و نهایتاً ممکن است بحرانی را به وجود آورد که جمع کردن آن به سادگی نخواهد بود و آن وقت است که رهبری مجبور می‌شود از ظرفیت‌های خود در جایگاه رهبری برای حفظ آرامش و مدیریت و مهار بحران به وجود آمده، بهره‌جوید و تدابیر لازم را به کار گیرند.

۳- در بررسی شیوه مواجهه‌ی مقام معظم رهبری با بحران، در پژوهش حاضر راهبردهای مقام معظم رهبری در سه سطح افق‌افکار عمومی، بسیج توده‌های مردمی و استفاده از ابزارهای قانونی مورد بررسی قرار گرفت.

در بخش راهبرد افق‌افکار عمومی اشاره کردیم که مقام معظم رهبری با بهره‌گیری از قدرت درک سیاسی و اجتماعی و تحلیل دقیق، نسبت به تبیین و تحلیل بحران‌ها اقدام می‌نماید. در این مسیر معظم‌له از بصیرت‌افزایی به عنوان گفتمان راهبردی در جهت روشنگری و شفاف‌سازی فضای فتنه‌آلود جامعه و شناخت اهداف دشمن از بحران آفرینی و ... که در سطوح مردم، مسئولان، جریان‌ات سیاسی، نخبگان، رسانه‌ها و مطبوعات، ... در هنگام وقوع بحران استفاده می‌نماید. ایشان به وسیله‌ی این راهبرد در واقع فضایی را به وجود می‌آورند تا در شرایط بحران وضعیت به هم آمیختگی حق و باطل و صف مردم معترض و اشرار شفاف شود، به گونه‌ای که اتحاد جامعه قدرت تشخیص از دست داده را باز یابند.

در بخش بعدی با عنوان بسیج توده‌های مردمی به یکی دیگر از راهبردهای مقام معظم رهبری در مدیریت و مهار بحران پرداخته شده است؛ بر این مبنا اشاره کردیم که با نگاهی به سلوک و شیوه مدیریتی مقام معظم رهبری گویای این واقعیت است که در صحنه نگه داشتن مردم به عنوان پشتیبانان نظام اسلامی همواره یکی از تدابیر و راهبردهای ایشان در مدیریت سیاسی جامعه به‌ویژه در بحران بوده است. بدون تردید، مشارکت آگاهانه و فعال مردم در صحنه و با استمرار خود همه‌ی توطئه‌ها و فتنه‌های دشمنان انقلاب در ابعاد داخلی و خارجی را تاکنون نقش بر آب کرده است. تأثیرگذاری این حضور در سایه‌ی پیروی از ولایت و رهبری معظم انقلاب تداوم پیدا کرده و اهداف خود را محقق ساخته است. در حقیقت رهبری معظم با تکیه بر قدرت بسیج‌گری خود از طریق هم‌ذات‌پنداری با مردم و اعتماد به آنان بهره‌گیری از ادبیات و آیین‌های نمادین مذهبی برای

فصلنامه مدیریت بحران و وضعیت های اضطراری

بسیج سیاسی مردمی، بصیرت و آگاهی بخشی و مردم گرایی توانستند طیفی عظیمی از اقشار مختلف مردم را در مقابله با بحران بسیج نمایند.

در بخش سوم به استفاده از ابزارهای قانونی توسط مقام معظم رهبری به عنوان راهبرد دیگر ایشان در مدیریت بحران‌ها اشاره گردید. بر اساس این راهبرد مقام معظم رهبری توجه به قانون و قانون گرایی را همواره به عنوان مهم ترین شاخصه و اصول در برنامه‌ها مورد تأکید قرار داده‌اند که این خود به عنوان یک راهبرد مهم باعث جلوگیری از انحراف و خطا در جامعه و در نتیجه پیشگیری از وقوع بحران در مرحله نخست و یک راهبرد کاربردی در مهار بحران به وجود آمده در مرحله دوم بوده است. بنابراین یکی از مهم ترین روش های مقام معظم رهبری برای مدیریت بحران پیش آمده در مسیر انقلاب اسلامی، تکیه بر قانون و استفاده از ابزارهای قانونی در برخورد با حوادث و بحران‌های مختلفی، که نظام را مورد تهدید جدی قرار می‌داده، بوده است.

۴- شایسته است مسئولان و دست‌اندرکاران امر نیز پیش از آنکه با انجام برخی اقدامات و تصمیم گیری‌ها باعث به وجود آمدن اعتراضات مردمی گردند، از تجارب گذشته درس بگیرند، چاره‌اندیشی کنند و نگذارند که کار بدین جا برسد و در واقع می‌بایست از بروز هر حادثه و بحرانی پیشگیری نمایند و در واقع بهانه بدست فرصت طلبان ندهند. برای این کار لازم است قبل از اقدام و یا تصمیمی به ویژه در امور اقتصادی و اجرای آن در جامعه ابتدا همه جوانب آن را در نظر گرفته بستر زمانی و زمینه‌های اجرای آن را بررسی و اینکه شرایط جامعه در ابعاد مختلف ظرفیت پذیرش چنین اقدامی را دارد یا نه و اینکه قبل از هر اقدامی زمینه‌سازی واقناع افکار عمومی صورت پذیرد.

۵- علی‌ایحال، با تدابیر و راهبردهای مدیریتی مقام معظم رهبری بحران اجتماعی، امنیتی آبان ۹۸، مدیریت و مهار گردید تا انقلاب اسلامی با رهبری دایمانه ایشان همچنان در رشد و بالندگی خود با قدرت تمام حرکت و تداوم داشته باشد. البته بدون تردید دشمنان نظام جمهوری اسلامی چه داخلی و چه خارجی، دست از توطئه و دسیسه بر نمی‌دارند و همواره برای آسیب رساندن به نظام تمام تلاش خود را به کار خواهند بست و از هر فرصتی برای رسیدن به اهداف شوم خود بهره خواهند جست. بنابراین اکنون انقلاب اسلامی پس از ۴ دهه از عمر پرفراز و نشیب خود و عبور از

بحران‌های عظیم، همچنان با برخی از واکنش‌ها، بحران‌سازی‌های داخلی، موج‌سواری معاندین از برخی شرایط و ... دست به گریبان خواهد بود. از این رو احتمال بازسازی بحران‌ها، همچون بحران و آشوبگری‌های به وجود آمده در گذشته، به ویژه بحران‌های ناشی از بروز اعتراضات اجتماعی و همچنین بحران‌های احتمالی در فضای برگزاری انتخابات به ویژه انتخابات ریاست جمهوری (همچون انتخابات ۸۸) و ...، برای برهه‌های بعدی تاریخ سیاسی ایران یک فرض بسیار برجسته و قابل توجه به شمار می‌آید که ضروریست از سوی مسئولان و دست‌اندرکاران امر تدابیر لازم پیشگیرانه اتخاذ گردد.

فهرست منابع

- اپتر، دیویدای و چارلزاف، آندرین، (۱۳۸۰)، اعتراض سیاسی و تغییر اجتماعی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی اسپریگنز، توماس، (۱۳۷۰)، فهم نظریه های سیاسی، ترجمه فرهنگ رجایی، تهران، انتشارات آگاه
- آقابخشی، علی و افشاری راد، مینو، (۱۳۷۹)، فرهنگ علوم سیاسی، تهران، نشر چاپار
- برچر، مایکل و ویلکنفلد، جانانان، بحران، (۱۳۸۲)، تعارض و بی ثباتی، ترجمه علی صبحدل، پژوهشکده مطالعات راهبردی
- تاجیک، محمدرضا، (۱۳۷۹)، مدیریت بحران، نقدی بر شیوه های تحلیل تدبیر بحران در ایران، تهران، فرهنگ گفتمان
- رابینسون، جیمز آ، بحران، (۱۳۷۸)، گزیده مقالات سیاسی - امنیتی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی
- هابرماس، یورگن، (۱۳۸۰)، بحران مشروعیت (تئوری دولت سرمایه داری مدرن)، ترجمه جهانگیر معینی، تهران، نشر گام نو
- سوری، علیرضا و حسینی، سید محمد حامد، (۱۳۹۴)، مدیریت مقام معظم رهبری در بحران بعد از انتخابات سال ۱۳۸۸، فصلنامه مدیریت بحران، سال هفتم، شماره ۲۶
- قائدی، محمد رضا، (۱۳۸۲)، مؤلفه های نظری بحران، فصلنامه راهبردی، شماره ۲۹، ص ۳۱۷
- یوسفی رامندی، رسول، (۱۳۹۸)، طراحی الگوی راهبردی مدیریت بحران امنیتی مبتنی بر منظومه فکری مقام معظم رهبری، فصلنامه مدیریت بحران، سال دوازدهم، شماره ۱، صص ۳۴-۷
- مدنی و همکاران، (۱۳۹۹)، آتش خاموش؛ نگاهی به اعتراضات آبان ۹۸، مؤسسه رحمان وبسایت sk-roosta0ir، مدیریت بحران
- پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری، بیانات رهبری ۲۶ آبان ۱۳۹۸
- پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری، بیانات رهبری ۱۱/۱۰/۱۳۹۸
- پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری، بیانات رهبری ۴/۸/۱۳۸۹
- پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری، بیانات رهبری ۱۴/۳/۱۴۰۱

